

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقديم

اين اثر را تقديم مى كنم به

پيشگاه مقدس نهمين اختر سپهر ولايت

امام محمدبن على الجواد - عليه آلاف التحية و الثناء.

سپاسگزاری

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر منصور پهلوان به خاطر راهنمایی این اثر کمال تشکر را دارم، همچنین از استاد گرامی جنب آقای دکتر مجید معارف به خاطر راهنمایی‌های ارزنده‌ای که در طول شکل‌گیری این پژوهش ارائه فرموده‌اند، قدردانی می‌نمایم. همواره از نظرات ارزشمند هردو بزرگوار بهره‌مند گشتم، آن اساتید گرانقدری که علی‌رغم مشغله فراوان و فرصت اندک با گشاده‌رویی و بردباری حلال مشکلات بوده و با سعه صدر پذیرایم بودند. برای این سروران محترم مزید توفیقات را از درگاه الهی خواستارم.

چکیده

عصر امام محمدبن علی الجواد علیه السلام بخشی از دوران شکل‌گیری فقه و حدیث شیعه است؛ لذا پژوهش حاضر در پی آن بوده است تا نقش و جایگاه امام را در نشر حدیث شیعه تا حد امکان آشکار نماید. بدین منظور مطالعه‌ای در زندگی، و اقدامات امام در امر پرورش راویان و برگزاری جلسات مناظره و احتجاج و نظام وکلا و... انجام گرفت و نتایج زیر حاصل شد:

بشارت ولادت امام جواد علیه السلام را پدر بزرگوارش به عنوان مولودی پرخیر و برکت به شیعیان داده است. امامت ایشان در خردسالی، از بزرگ‌ترین اتفاقاتی بود که اسباب تحیر شیعیان را فراهم نمود. اما ایشان از همان آغاز با شرکت در جلسات مناظره و احتجاجات با علما به دفاع از خویش و تثبیت جایگاه امامت اقدام نمود. نقش امام جواد در حدیث شیعه را باید در کارنامه روایت ایشان جست‌وجو نمود، تألیفات بسیار راویان ایشان، یکی از اساسی‌ترین تأثیرات را در نشر فقه و حدیث شیعه و غنی ساختن دین و فرهنگ اسلامی داشته است، به طوری که حجم وسیعی از اهداف امام از طریق این دانشمندان محقق شده است.

امام جواد علیه السلام با وجود کوتاهی دوران عمر و امامت خویش همواره با سیاستی روشن به مبارزه با بدعت‌ها و انحرافات اعتقادی فرق مختلف کلامی پرداخته و با تقویت حوزه‌های درسی و نظام وکالت با شیعیان اقصی نقاط مملکت اسلامی ارتباط برقرار نمود و به وسیله مکاتبه و پاسخ به سؤالات مختلف ایشان به اداره امور شیعه اقدام نمود و در حد توان و امکان دایره فقه و حدیث شیعه را خصوصاً در مسائل اعتقادی و فقهی گسترده گردانید. هرچند که احادیث بجامانده از این امام بزرگوار از نظر کمیّت از درصد بالایی برخوردار نیست، اما یادآور استحکام و قوت کلام صادقین علیهم السلام می‌باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵	چکیده
۱	فصل اول: کلیات
۲	مقدمه
۴	بیان موضوع
۶	اهمیت و هدف تحقیق
۷	روش تحقیق
۷	گردآوری و تحلیل مطالب
۸	سابقه و پیشینه تحقیق
۹	پیش فرض های تحقیق
۹	فرضیات تحقیق
۱۰	سوالات تحقیق
۱۰	محدودیت های تحقیق
۱۰	سیر کلی مباحث
۱۱	کلیدواژه ها
۱۳	فصل دوم: زندگانی امام محمد بن علی الجواد <small>علیه السلام</small>
۱۴	۱-۲ مختصری از زندگانی امام
۱۴	۱-۱-۲ ولادت امام
۱۵	۲-۱-۲ شهادت امام
۱۶	۳-۱-۲ مادر امام
۱۷	۴-۱-۲ نام و کنیه امام
۱۷	۵-۱-۲ القاب امام
۱۸	۶-۱-۲ تنها وارث پدر

۱۸	۷-۱-۲ همسران امام
۲۰	۸-۱-۲ فرزندان امام
۲۰	۹-۱-۲ دوران کودکی امام
۲۱	۱۰-۱-۲ توجه و تکریم امام رضا <small>علیه السلام</small> به فرزندش
۲۱	۱۱-۱-۲ شخصیت معنوی و فضایل امام
۲۱	۱-۱۱-۱-۲ اخلاق فردی
۲۲	۱-۱۱-۱-۲ عبادت
۲۲	۲-۱۱-۱-۲ نیایش
۲۳	۳-۱۱-۱-۲ عدم دل بستگی به دنیا
۲۳	۴-۱۱-۱-۲ آراستگی ظاهر
۲۳	۲-۱۱-۱-۲ رفتار و اخلاق اجتماعی امام
۲۳	۱-۲-۱۱-۱-۲ جود و بخشش
۲۴	۲-۲-۱۱-۱-۲ دستگیری از نیازمندان
۲۴	۳-۲-۱۱-۱-۲ تواضع و فروتنی
۲۵	۴-۲-۱۱-۱-۲ بردباری و مدارا
۲۵	۱۲-۱-۲ آثار به جا مانده و یا مکتوبات امام
۲۷	۱۳-۱-۲ گوشه‌ای از فضایل امام جواد <small>علیه السلام</small> از منظر دیگران
۲۷	۱-۱۳-۱-۲ امام جواد <small>علیه السلام</small> و علمای اهل کتاب
۲۸	۲-۱۳-۱-۲ امام و دانشمندان اهل سنت
۳۱	۲-۲ اوضاع سیاسی و اجتماعی زمان امام
۳۲	۱-۲-۲ خطوط سیاسی زمامداران معاصر
۳۲	۱-۱-۲-۲ مأمون
۳۸	۲-۱-۲-۲ دوران معتصم
۳۹	۳-۱-۲-۲ محمد بن عبدالملک زیّات
۴۰	۲-۲-۲ قضات معاصر امام
۴۱	۱-۲-۲-۲ یحیی بن اکثم

۴۲	۲-۲-۲ احمدبن ابی دؤاد
۴۳	۳-۲-۲ مأمون و مشکلات سیاسی در آغاز امامت امام جواد <small>علیه السلام</small>
۵۲	۴-۲-۲ موضع سیاسی و علمی امام <small>علیه السلام</small>
۵۳	۵-۲-۲ اقدامات امام در برابر دستگاه خلافت عباسی
۵۴	۶-۲-۲ نمونه‌هایی از موضع‌گیری‌های امام در برابر دستگاه خلافت
۵۴	۱-۶-۲-۲ امام و مبارزه منفی علیه خلفا
۵۵	۷-۲-۲ پیشرفت مکتب اعتزال و برخورد امام <small>علیه السلام</small> با آن
۵۶	۸-۲-۲ مبارزه امام با لاهو و لعب
۵۶	۹-۲-۲ وضعیت شیعیان در دوره امام <small>علیه السلام</small>
۵۸	۱۰-۲-۲ منابع مالی تشکیلات شیعه در زمان امام

۶۳ فصل سوم: بررسی مسئله امامت امام جواد علیه السلام

۶۵	۱-۳ مفهوم پدیده امامت در خردسالی
۶۶	فرض اول در توجیه امامت
۶۷	فرض دوم
۶۸	فرض سوم
۶۹	فرض چهارم
۷۱	۲-۳ مسئله امامت امام جواد <small>علیه السلام</small>
۷۴	۳-۳ پیامدهای مسئله امامت معصوم در خردسالی
۷۷	کیفیت علم ائمه
۸۰	امامت در خردسالی از منظر قرآن و عقل
۸۰	ذکر مواردی از این استثناها در قرآن کریم
۸۲	استدلال عقلی شیخ مفید
۸۴	بحثی در ضرورت معرفت و اطاعت از امام (در قرآن و حدیث)
۸۵	نصوص بر امامت امام جواد <small>علیه السلام</small> در روایات نبوی
۸۶	نص بر امامت در روایات ائمه معصومین <small>علیهم السلام</small>

۸۷	بیان امام صادق <small>علیه السلام</small> در معرفی امام جواد <small>علیه السلام</small>
۸۷	بیان امام کاظم <small>علیه السلام</small> درباره امام محمدتقی <small>علیه السلام</small>
۸۸	تصریحات امام رضا <small>علیه السلام</small> در مورد فرزندش امام جواد <small>علیه السلام</small>
۹۰	تأییدات عملی امام رضا <small>علیه السلام</small>
۹۱	دفاع امام جواد <small>علیه السلام</small> و تثبیت امامت خویش
۹۴	نصوص وارد بر امامت امام در منابع اهل سنت

فصل چهارم: نقش امام در نشر حدیث شیعه

۹۵	
۹۷	۱-۴. راویان امام جواد <small>علیه السلام</small>
۱۰۰	۱-۴-۱. اصحاب صاحب کتاب در یاران امام جواد <small>علیه السلام</small>
۱۰۰	جدول ۱-۴
۱۰۳	(۱) علی بن مهزیار اهوازی
۱۰۵	خدمات علی بن مهزیار
۱۰۶	(۲) عبدالعظیم الحسنی
۱۰۷	(۳) احمد بن ابی نصر بزنطی
۱۰۹	(۴) زکریا بن آدم بن عبدالله اشعری
۱۱۰	(۵) ابوجعفر، محمد بن اسماعیل بن بزیع (نیشابوری)
۱۱۱	(۶) احمد بن محمد بن خالد برقی
۱۱۲	(۷) فضل بن شاذان بن خلیل ازدی نیشابوری
۱۱۳	(۸) دعبل بن علی بن رزین الخزاعی
۱۱۵	راویان امام جواد <small>علیه السلام</small> از بانوان
۱۱۷	راویان مذکور در کتب اهل سنت
۱۱۹	۲-۴. نقش امام در حفظ میراث فرهنگی شیعه
۱۲۱	۳-۴. حوزه‌های درسی
۱۲۲	۱-۲-۴. حوزه درسی قم
۱۲۵	جدول ۲-۴. راویان اشعری در اصحاب ائمه <small>علیهم السلام</small>

۱۲۶	۴-۴ احتجاجات امام
۱۲۷	۱-۴-۴ اهداف يا علل برپایی جلسات مناظره
۱۲۸	۲-۴-۴ برگزارکنندگان جلسات مناظره و احتجاجات
۱۳۰	۳-۴-۴ اهمیت احتجاجات
۱۳۲	(۱) مناظره با یحیی بن اکثم در مسائل فقهی
۱۳۵	نتایج مناظره با یحیی بن اکثم
۱۳۷	(۲) مناظره با یحیی بن اکثم در مسائل اجتماعی
۱۳۹	آثار و نتایج مذاکره
۱۴۰	۵-۴ حاملان احادیث امام
۱۴۰	۱-۵-۴ نظام وکالت امام
۱۴۰	۱-۱-۵-۴ علل پیدایش
۱۴۱	۲-۱-۵-۴ اهداف و وظایف
۱۴۱	۳-۱-۵-۴ آثار و فواید نظام وکالت
۱۴۲	۲-۵-۴ مکاتبات امام
۱۴۲	۱-۲-۵-۴ مکاتبه امام با پدرش امام رضا <small>علیه السلام</small>
۱۴۲	۲-۲-۵-۴ مکاتبه امام با فرزندش امام هادی <small>علیه السلام</small>
۱۴۳	۳-۲-۵-۴ مکاتبات امام <small>علیه السلام</small> با افراد مشخص
۱۴۴	جدول ۳-۴
۱۴۶	نامه‌های سرّی (سیاسی)
۱۴۹	۵-۴ برخورد امام با فرق کلامی هم‌عصر خویش
۱۴۹	۱-۵-۴ واقفه
۱۵۱	۲-۵-۴ مجسمه
۱۵۲	۳-۵-۴ غلات

۱۵۴	فصل پنجم: مروری بر گونه‌های حدیثی امام جواد <small>علیه السلام</small>
۱۵۵	سیری در حدیث شیعه تا عصر امام جواد <small>علیه السلام</small>
۱۶۰	گونه‌های مختلف احادیث امام

۱۶۰	آموزش‌های امام از طریق احادیث
۱۶۱	الف) آموزش‌های اعتقادی
۱۶۱	۱) دعوت به توحید خالص
۱۶۲	۲) بخش نبوت
۱۶۳	۳) بخش امامت
۱۶۴	۴) بخش معاد
۱۶۵	ب) آموزش‌های تفسیری
۱۶۶	جدول ۱-۵- فهرست روایات تفسیری
۱۷۰	ج) آموزش‌های فقهی
۱۷۲	د) آموزه‌های اخلاقی
۱۷۷	ه) آموزش دعا و مناجات
۱۸۱	و) روایت امام در غیبت امام دوازدهم
۱۸۳	ز) نصایح و مواعظ امام
۱۸۵	نمونه‌هایی از مواعظ امام
۱۸۶	بررسی احادیث امام جواد <small>علیه السلام</small> در کتب مختلف
۱۸۶	۱) تنوع احادیث و روایات امام در کتاب مسند الامام الجواد <small>علیه السلام</small>
۱۸۷	جدول ۲-۵- تنوع احادیث امام در کتاب مسند الجواد <small>علیه السلام</small>
۱۸۸	جدول ۳-۵- مقایسه روایات توحیدی امام جواد <small>علیه السلام</small> با دیگر امامان
۱۸۸	در کتاب التوحید صدوق
۱۸۹	جدول ۴-۵- روایات امام جواد از دیگر معصومین <small>علیهم السلام</small>
۱۹۰	جدول ۵-۵- تعداد احادیث امام در کتب مختلف حدیثی
۱۹۱	پیوستگی و انطباق حدیث امام با کلام وحی
۱۹۲	همگونی کلام امام با آموزه‌های امامان پیشین
۱۹۵	نتیجه‌گیری

۱۹۷	منابع
۲۰۶	چکیده انگلیسی

فصل اول

کلیات

مقدمه

انّ الذين آمنوا و عملوا الصالحات اولئك هم خير البريه * جزاؤهم
عند ربهم جنّات عدن تجري من تحتها الانهار خالدين فيها ابدآ رضى
الله عنهم و رضوا عنه ذلك لمن خشى ربه^(۱).

حمد و سپاس خداوندی را سزااست که جمیع نعم را به ما ارزانی داشته و انواع نعم را از ما دور نموده است و درود کامل و سلام بی پایان بر افضل رسولان، اکمل پیامبران، محمد بن عبدالله ﷺ و بهترین تحیات بر اوصیا و خلفای بلافصل ایشان، خصوصاً به مقام شامخ ولایت، نهمین اختر تابناک آسمان امامت، امام محمد بن علی الجواد علیه السلام، ابو جعفر ثانی - علیه آلاف التحية و الثناء.

همان طور که می دانیم، پس از قرآن کریم اولین مرجع مهم و معتبر در شناخت احکام و عقاید اسلامی، سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و احادیث معصومین علیهم السلام می باشد. اعتبار و جاودانگی این ذخیره بزرگ حقیقتی است که خداوند منان در آیات مختلف آن را تذکر داده و رجوع به آن را برای هر فرد مسلمان ضرورتی قطعی اعلام فرموده است و از طرف دیگر، رسول گرامی خود را مکلف به تبیین مسائل قرآنی فرمود و پیامبر اسلام نیز با صدور حدیث تقلین، حجیت سنت و سیره عترت خویش را مورد امضا قرار داد.

۱- البینه / ۸-۷.

رسول گرامی اسلام در طول حیات خویش تا حدّ توان به تبیین و توضیح آیات وحی پرداخته، مجموعه گرانمایی را به یادگار گذاشتند. هرچند به دلیل مشکلاتی که پس از رحلت آن بزرگوار به وجود آمد بسیاری از روایات نبوی از مدار نقل خارج گشته، ولی در عین حال آن بزرگوار، قبل از رحلت خود، امامان و جانشینانی را معرفی فرمود که ادامه تبیین قرآن را متکفل گردند و با توجه به خصوصیات که آن پیشوایان از جهت علم الهی و عصمت دارا بوده‌اند، طبعاً اقوال و روایاتشان در طول سخنان پیامبر، ارزش و اعتبار ویژه‌ای پیدا می‌کند.

بدون تردید انوار مقدسه همه معصومین علیهم‌السلام امتداد یک نور و منشعب از فروغ نبوت و مظهر اسماء حسنا ذات مقدس احدیت‌اند و آنچه از مدارک اصیل اسلامی و آیات و روایات بر می‌آید جز این نیست که این ذوات مقدسه در عین تعدد و کثرت به منزله یک شخص متصف به صفات کمالیه، با عمر طولانی، پر از فراز و نشیب‌ها و مسئولیت‌های سنگین و وظایف متناسب می‌باشند. به بیان دیگر می‌توان امامان را از امیرالمؤمنین علیه‌السلام تا امام عسکری علیه‌السلام به یک شخص تشبیه نمود که عمر دویست و پنجاه ساله داشته و در این مدت، به تناسب زمان گام برمی‌داشته و به سمت هدفی واحد و مشخص یعنی پیاده کردن همه تعلیمات اسلام اعم از آموزش‌های عبادی، سیاسی، فردی، اجتماعی، در جامعه حرکت می‌کردند، اما بر حسب اوضاع و احوال و شرایط اجتماعی، حرکت‌های آنان گاه شتاب بیشتری داشت و گاه کمتر و گاه موقتاً ناگزیر به سکوت می‌گشتند.

یکی از مصادیق کانون‌های عقل و خرد انسانی و از بزرگ رهبران اسلامی و یکی از شمع‌های فروزان ثقل اصغر، امام محمدبن علی الجواد علیه‌السلام است که پس از شهادت پدر بزرگوارش، عهده‌دار امر امامت شیعیان و هدایتگر مشتاقان هدایت گردید.

حدیث شیعه که فراز و نشیب‌های مختلفی را پشت سر نهاده و حوادث تلخ و شیرینی را به خود دیده است علی‌رغم ظهور بابرکت خویش در دوره صادقین علیهم‌السلام، از نظر علمی، نهضتی فراگیر و خیره‌کننده بود که توجه افکار عمومی به ویژه نسل جوان مشتاق را به خود جلب کرده بود. این عنایت مشتاقان دانش و کمال به مدینه به عنوان پایگاه اسلام، زمامداران عباسی را بر آن داشت تا نسبت به امامان بعد از صادقین علیهم‌السلام محدودیت و سختگیری بیشتری اعمال نمایند. همچنین فعالیت جنبش‌های فکری

ویرانگر مانند غلاة، واقفه، مفوضه و نفوذ افکار و عقاید بیگانه که اساس اندیشه آنها نابودی اسلام بود، می توانست به انهدام کلی آثار و موارث اهل بیت بینجامد؛ اما گشایش نسبی که از زمان امام رضا علیه السلام آغاز شده بود تا اواخر دوران امام جواد علیه السلام ادامه داشت. امام جواد علیه السلام با سیاستی روشن و صریح به مبارزه با آنها پرداخته و مانند پدر بزرگوارشان توانستند آثار سوء تخریبی آنها را از حوزه شیعه و موارث فکری پدرانشان دور ساخته و علاوه بر آن در حد توان و امکانات خود دایره فقه و حدیث شیعه را به طرق مختلف گسترده سازند.

بیان موضوع

پس از بعثت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم تحول عظیمی در همه ابعاد زندگانی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مردم جزیره العرب به وجود آمد، و نه تنها در جزیره العرب محبوس نماند، بلکه به دلیل رنگ و صبغه فراگیر و جنبه همگانی که داشت به همه نقاط جهان گسترش یافت. این تغییر و تحول فراگیر که کلیه امور زندگی از قبیل مسائل عقیدتی، اخلاقی، آداب و رسوم و روابط عمومی را در بر می گرفت، باعث شکل گیری و ایجاد ابهامات و پرسش هایی در ذهن ها شد که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم باید به حل آنها می پرداخت.

از طرفی از احادیث و روایاتی که محدثان شیعه و سنی نقل کرده اند^(۱)، به خوبی استفاده می شود که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم از دوازده جانشین و یا به عبارتی از همان اهل بیت عنوان شده در حدیث ثقلین خبر داده است و بنا به نقلی که در صحیح مسلم آمده عزت اسلام به این دوازده جانشین بستگی دارد. مسلم از جابر بن سمره نقل می کند که پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم فرمود:

لا یزال الاسلام عزیزاً الی اثنی عشر خلیفه^(۲).

و باز در نقل دیگری فرمود:

لا یزال هذا الدین عزیزاً منیعاً الی اثنی عشر خلیفه^(۳).

۱- عسکری، خلافت و مهدویت در مکتب خلفا، ص ۶۵.

۲ و ۳- صحیح مسلم، ج ۳، ص ۳ باب امارت و خلافت، ۱۴۵۳، ح ۷ و ۹ و نیز صحیح بخاری.

این دین همچنان عزیز و آسیب‌ناپذیر می‌ماند مادام که دوازده خلیفه رهبری آن را در دست گیرند.

(در عین حال، مفسران احادیث اهل سنت در معرفی این دوازده جانشین با سردرگمی روبه‌رو شده‌اند^(۱).)

این‌گونه احادیث مربوط به ائمه اثنی‌عشر حکایت از آن می‌کند که طرح وحی برای بقای مکتب پس از رحلت رسول خدا ﷺ این بوده است که خلیفه پیامبر به وسیله خود او و جانشینان وی معرفی شوند و امت در انتخاب خلیفه حقی نداشته باشند؛ چراکه تعیین خلیفه از سوی خداوند به عنوان بهترین و صحیح‌ترین و سالم‌ترین طرح برای بقای مکتب و جلوگیری از هر نوع اختلاف و دودستگی میان امت بوده است، و لذا پیامبر اکرم ﷺ از طریق وحی جانشین و حتی جانشینان خود را معین فرمود، و موضوع را به انتخاب و گزینش مردم واگذار نمود و با صدور حدیث ثقلین و هم‌طراز قرار دادن اهل بیت ﷺ با قرآن کریم، به عنوان نسخه عملی برای اجرای نظریات و تئوری‌های دین مبین اسلام، سیر تکامل و سعادت همگان را برای همیشه با ارجاع به آنان به وضوح ترسیم فرمود.

علی‌رغم اینکه این حدیث در بین همه مذاهب از جایگاه ویژه و ممتاز برخوردار است و به عنوان بهترین نمونه از احادیث متواتر شناخته شده است و با همه قوت و استحکام این کلام نبوی، باز به دلیل هواپرستی و خودخواهی‌های نفسانی افراد که در طول تاریخ، بشر همواره با آن روبه‌رو بوده است، مسلمین در مسئله جانشینی پیامبر ﷺ به انحراف رفته و این کجروی باعث به وجود آمدن مکاتب و مذاهب مختلفی گردید؛ از جمله مهم‌ترین این مذاهب تشیع بود، که با عنایت و دقتی که در کلام رسول خدا ﷺ داشت، به گرد شمع وجود علی بن ابی‌طالب ﷺ جمع شده و او و فرزندان او را به عنوان پیشوایان خود برگزیده و به حیات مقتدرانه خود ادامه داد. با سیری کوتاه در تاریخ زندگانی امامان معصوم ﷺ مشاهده می‌شود که هر یک از ایشان در حیات سیاسی، اجتماعی، و علمی خویش علی‌رغم ممانعت‌ها و مخالفت‌های آشکار و نهان که توسط خلفا و حاکمان بنی‌امیه و بنی‌عبّاس بر آنان اعمال می‌شد، روش و عملکرد خاصی را پیموده و هر یک متناسب با اقتضائات زمان خویش و مطابق با

۱- خلافت و مهدویت، صص ۶۴-۵۶.

نیازهای متنوع جامعه خود گام‌های بلندی را در جهت ایفای نقش مهم امامت برداشته‌اند. دوران کوتاه عمر و امامت امام جواد علیه السلام یکی از این برهه‌های نورانی بود که متقارن با حکومت خلفای عباسی بوده و ویژگی‌های خاص خود را به همراه داشته است. دقت و توجه در مسائل زندگی این امام همام، از طریق بررسی احادیث ایشان (قول و فعل و تقریر) می‌تواند ما را با ویژگی‌های آن عصر آشنا نموده و نقش خاص و برجسته امام را در مقابل آنان در جهت احیای امر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و پاسداری و تقویت این میراث گرانبها بنمایاند.

اهمیت و هدف تحقیق

از آنجا که پیامبر عظیم الشان اسلام در پی انجام رسالت الهی خویش برای بقای مکتب به معرفی اهل بیت خویش پرداخت، بر ما نیز لازم است که به بررسی و مطالعه در امور زندگانی تک تک ائمه علیهم السلام توجه کنیم. مورخان و محدثان تا به حال کتب زیادی تحت عنوان سیره و احوالات ائمه اثنی عشر به رشته تحریر درآورده‌اند، و غالب آثار نگارش یافته در باب پیشوایان به مطالبی از قبیل فضایل نگاری و مناقب نویسی و گردآوری معجزات و کرامات و در نهایت به نقل حوادث زندگی آنان پرداخته‌اند، اکنون لازم است که به وجوه دیگری از زندگی و آثار ایشان در دیگر زمینه‌ها توجه شود.

تلاش‌های بسیاری در مسیر انجام شده است که نمونه‌هایی از آنها را در کتبی مانند الذریعه شیخ می‌توان مشاهده نمود. بجز آن مجموعه عظیم دیگری تحت عنوان معجم ما کتب عن الرسول و اهل بینه توسط آقای عبدالجبار رفاعی در ۱۱ مجلد نوشته شده است که در خلال آن نویسنده محترم با تفحص در منابع کتابشناسی، موفق به جمع‌آوری این مجموعه درباره کتابشناسی اهل بیت شده است.

مؤلف این معجم درباره تاریخ و سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم ۱۱۴۲۷ عنوان کتاب را شناسایی و معرفی نموده است و علاوه بر آن در موضوع تاریخ و سیره حضرت زهرا و ائمه اثنی عشر علیهم السلام مجموعاً تعداد ۱۴۲۰۶ عنوان اعم از کتاب‌هایی به زبان فارسی، عربی، اردو و لاتین را شناسایی و فهرست کرده است که در بررسی کوچکی ملاحظه می‌شود تعداد کتب مربوط به امام محمدتقی علیه السلام از کم‌ترین رقم نسبت به دیگر ذوات مقدسه برخوردار است؛ در حالی که در مورد بعضی از امامان علیهم السلام ارقام چندین هزار ملاحظه

می‌شود. به عنوان مثال در مورد اهل بیت علیهم‌السلام، ۲۲۷۱ عنوان و درباره امیرالمؤمنین علیه‌السلام، ۴۹۵۶ عنوان و درباره امام عصر (عج) ۱۱۴۵ عنوان کتاب ملاحظه می‌شود. در همین حال کتب مربوط به امام هادی علیه‌السلام و امام عسکری علیه‌السلام کمتر از صد عنوان و پایین‌ترین رقم با عدد ۶۲ مربوط به امام جواد علیه‌السلام است^(۱). البته در کتب به تحریر درآمده فوق‌الذکر به مسئله احادیث امام هم پرداخته شده است ولی کتابی که به‌طور مستقل و با این محور نگاشته شده باشد، به نظر نمی‌رسد.

از آنجا که در طول تاریخ از طرف مورخان و مستشرقان و بعضی محدثان بنا به دلایلی تحریفاتی در امور اهل بیت رخ داده است، جای آن دارد که تا ابدیت به معرفی حقوق و نشر علوم آنان پرداخته شود، اما چون حیات ائمه علیهم‌السلام دارای ابعاد بسیار گسترده‌ای است، در این تحقیق سعی بر آن است که در بعد آثار حدیثی اعم از قول و فعل و تقریرات این امام بزرگوار، مطالعه و بررسی شود تا از خلال آن، بعضی پرده‌های ابهام زدوده شده و نقش امام، در خصوص حدیث شیعه تا حدودی آشکار گردد و ما بتوانیم از احادیث ایشان به عنوان یک معلم خاموش درس تکامل بیاموزیم.

روش تحقیق

انجام این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد که در آن عمدتاً از کتب سیره و حدیث و بعضاً تاریخ استفاده شده است و روش کار، همان‌گونه که این شیوه‌ایجاب می‌کند به صورت استفاده از کتب مختلف و به روش زیر انجام شده است:

گردآوری و تحلیل مطالب

جمع‌آوری مطالب به این ترتیب صورت گرفته است که ابتدا مطالبی درباره موضوع فیش‌برداری و دسته‌بندی شده و فهرست موضوعی در هر فصل به صورت کلی حاصل شد و کتب معتبر حدیثی شیعه از متقدمان و متأخران و نیز کتاب‌هایی از معاصران که در ارتباط با عنوان‌های مربوط با موضوع بود، مورد جست‌وجو قرار گرفت. بعضی اطلاعات مورد نیاز نیز از نشریات معتبر و مقالات مختلف علمی

۱- رفاعی، معجم ما کتب عن الرسول و اهل بیته، ج ۱۰.

گردآوری شده است.

در فصول اولیه به تحلیل بعضی مطالب تاریخی و اجتماعی پرداخته شده، ولی در فصول اصلی و نهایی کار، بعضاً به ارقام و موضوعات احادیث اشاره شده است.

سابقه و پیشینه تحقیق

از دوره متقدمان کتب متعددی درباره ابعاد گوناگون زندگی امامان از جمله ذکر احادیث، فضایل نگاری و مناقب نویسی با عناوین مختلفی مانند آیات، دلالات و کرامات امام، نصوص وارده در امامت ایشان و... نگاشته شده است و در دوره متأخران نیز با پیشرفت علوم تحقیقات جامع تری در مورد امامان علیهم السلام صورت گرفته است.

در بین تحقیقات معاصران نیز از کتبی مانند اعلام الهدایه، حیاة الامام محمد بن علی الجواد و سیره معصومان می توان نام برد. مؤلف محترم مسند الامام الجواد نیز به طور ویژه به ثبت احادیث وارده از امام در موضوعات مختلف پرداخته است.

در اواسط کار با مجموعه دو جلدی به نام موسوعة الامام الجواد علیه السلام آشنا شدم، که مرکز مطالعات اسلامی مؤسسه ولی عصر قم، اقدام به تدوین آن نموده و احادیث فراوانی را در ۹ فصل جداگانه در بخش های کلامی، فقهی، اجتماعی و... از امام علیه السلام نقل کرده است؛ ولی به دلیل وجود دیدگاه های مختلف در صحت و ضعف اسناد احادیث، متعرض صحت و سقم و یا ضعف احادیث نگشته و با نقل همه احادیث از منابع مختلف قضاوت را به عهده خواننده واگذار نموده است. این مجموعه دارای ۱۱۰۲ حدیث و همراه با حواشی بسیار دقیق می باشد. علاوه بر این موسوعة دیگری به نام موسوعة کلمات الامام الجواد علیه السلام از طرف پژوهشکده باقر العلوم علیه السلام به چاپ رسیده و دارای ۴۳۴ حدیث در ۴ بخش عقاید و احکام و اخلاق و ادعیه می باشد که در آن از ذکر سیره کامل امام خودداری شده و فقط به بیان کلمات و افعال امام توجه شده است.

اما در میان پژوهش های دانشگاهی، تا آنجا که در وسع این حقیر و امکان دستیابی به پایان نامه های ارائه شده در این موضوع بود، فقط یک عنوان مشاهده شد که در سال ۷۵ تحت عنوان «فضایل امام جواد

از دیدگاه آیات و روایات» انجام گرفته است و در آن به مسائلی همچون کیفیت رهبری امام و فضایل اخلاقی و دیدگاه امام درباره آن مسائل با توجه به آیات قرآن و نیز نقد و بررسی بعضی از رویدادها در زمان ایشان پرداخته شده است.

اما آنچه که این نوشته کوچک را از کتب و تحقیقات دیگر متمایز می‌کند، محوریت بحث جایگاه امام در حدیث شیعه است و اینکه چگونه در آن فضای خاص سیاسی و فرهنگی به دفاع از میراث عظیم پیامبر، وارد صحنه گشته و توانستند به دور از محدودیت‌ها، زندگی کرده و علی‌رغم میل حاکمان، ارتباط قوی‌تری از طریق وکلا با شیعیان اقصی نقاط بلاد مسلمین برقرار نموده و با استفاده از موقعیت سیاسی خود در جلسات بزرگ علمی شرکت کرده و در مناظره با فقها و دانشمندان مختلف معاصر خود، حقایق شرعی و اعتقادی را منعکس نموده و اعجاب همگان را برانگیزند. همان‌گونه که پیش از آن پدر بزرگوارش در برهه کوتاهی از امامت خویش با شرکت در محافل علمی، تعجب علمای ادیان و دانشمندان معاصر خود را برانگیخته بود.

پیش فرض های تحقیق

- ۱- امام جواد علیه السلام از جانشینان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و از سلاله پاک ایشان است؛
- ۲- امام محمد تقی علیه السلام یازدهمین معصوم از اهل بیت و نهمین پیشوای شیعیان است.

فرضیات تحقیق

- ۱- بیشتر روایات امام جواد علیه السلام در مسائل فقهی و اعتقادی است.
- ۲- روایات صادره از امام، غالباً به شکل مکاتبه‌ای است و نه به صورت سماع و شرفیابی حضوری.
- ۳- احتجاجات امام جواد علیه السلام در تبیین تفکر اصیل اسلامی در موضوع امامت نقش اساسی داشت.
- ۴- بیشترین احادیث مکاتبه‌ای امام در مسائل فقهی است.
- ۵- فراوانی تألیفات اصحاب امام جواد علیه السلام نشان از اهتمام امام و شیعیان ایشان به ترویج عقاید و فقه شیعه در مناطق مختلف دارد.

۶- مکاتبات امام با شیعیان دارای الفاظ سرّی است که حکایت از اعتماد فراوان امام به وکلا و وجود جوّ خفقان و تقیه دارد.

سؤالات تحقیق

- ۱- وضعیت احادیث امام از نظر کمّی و موضوعی به چه صورت است؟
- ۲- شیوه‌های تبلیغی و ارتباطات مردمی امام چگونه بوده است؟
- ۳- امامت امام جواد علیه السلام به دلیل خردسالی در میان شیعه با چه مشکلی مواجه گشت؟
- ۴- امام محمدتقی علیه السلام در تثبیت جریان تشیع چه نقشی ایفا نمودند؟
- ۵- امام جواد علیه السلام برای توسعه دامنه حدیث شیعه از چه روش‌هایی استفاده فرموده است؟

محدودیت‌های تحقیق

عدم دسترسی آسان و سریع به منابع و کتب قدیمی و اتلاف وقت به دلیل بعد مسافت.

سیر کلی مباحث

این تحقیق که با توان اندک نگارنده همراه بوده در چند فصل و به شرح زیر انجام یافته است:

فصل دوم - طی دو بخش انجام شده است، ابتدا به زندگینامه اجمالی امام از خلال کتب حدیثی و بعضاً تاریخی پرداخته شده است و سپس در بخش دیگر به اوضاع سیاسی و اجتماعی و احیاناً فرهنگی عصر امام با استفاده از کتب تاریخی و تا حدودی حدیثی اشاره شده است.

فصل سوم - به بررسی مسئله امامت در خردسالی اختصاص یافته است؛ زیرا شیعیان در طول تاریخ خود برای اولین بار با چنین پدیده‌ای مواجه بوده‌اند.

فصل چهارم - طی چند بخش به مبحث اهتمام امام به توسعه حدیث شیعه می‌پردازد. در این قسمت انواع روش‌های تبلیغی امام که منجر به توسعه حدیث شد، تا حد امکان بررسی شده است. این روش‌ها عبارت‌اند از: